

НАУЧНО ИСТРАЖИВАЧКИ ПРОЈЕКАТ
“Правни аспекти савремених друштвених кретања у Републици Србији” -
за период 01.01.2019. – 31.12.2021. године

Издавач

Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици,
Правни факултет

За издавача

Проф. др Душанка Јововић, декан

Главни и одговорни уредник

Проф. др Јелена Беловић, руководилац пројекта

Секретар пројекта

Проф. др Страхиња Миљковић

Уређивачки одбор

Проф. др Душанка Јововић
Проф. др Владимир Боранијашевић
Проф. др Олга Јовић Прлаиновић
Проф. др Дејан Мирковић
Проф. др Бојан Бојанић
Проф. др Здравко Грујић

Технички уредник

Младен Тодоровић

Дизајн корица

Кварк Краљево

Штампа

Кварк Краљево

Тираж:

50 примерака

ISBN 978-86-6083-077-9

**Штампање овог зборника помогло је Министарство просвете, науке и
технолошког развоја Републике Србије**

Јована МИЛОВИЋ*

347.65/.66(497.11)

ВАНБРАЧНИ ПАРТНЕРИ КАО ЗАКОНСКИ НАСЛЕДНИЦИ DE LEGE FERENDA

Апстракт: Општа забрана дискриминације, гарантована бројним међународним и националним актима, у пракси и даље не достиже прописани ниво. У домаћем законодавству принцип једнакости свих грађана у оставривању својих права не подразумева и једнакост у остваривању наследних права. Ванбрачни партнери не могу бити законски наследници у српском праву. Аутор у раду настоји да кроз упоредноправну анализу предложи регулисање положаја ванбрачних партнера као законских наследника, уз давање јасних критеријума. С обзиром на постојање различитих врста ванбрачних заједница, аутор отвара питање међусобног законског наслеђивања партнера из истополних заједница. Ово питање постаје додатно актуелно уколико се имају у виду промене схватања ванбрачне заједнице предвиђење Пред нацртом грађанског законика Србије.

Савремено друштво се ослобађа предрасуда, граница, застарелих схватања ванбрачних заједница, па је овакве промене потребно испратити и у законодавству.

Кључне речи: забрана дискриминације, ванбрачне заједнице, истополне заједнице, брак, законски наследници.

УВОД

Принцип једнакости грађана пред законом, иако често прокламован у међунаордним и националним актима, наилази на отпор традиције и у оним државама које су највећи заговорници отклањања сваког облика дискриминације. Тежња наше државе за улазак у европску породицу подразумева усвајање вредности које неретко кроз своју праксу креира и Европски суд за људска права. Тако и поједини ставови домаћих судова иду у правцу отклањања дискриминације према полу, сексуалној оријентацији, поштовању права на приватан и породичан живот и права на имовину.

Промене схватања, и прихватање ванбрачних заједница као „нормалног“ начина за остваривање породичног живота, изазвале су и бројне

* Асистент, Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Правни факултет, jovana.milovic@pr.ac.rs

законодавне промене у домаћем законодавству. Тако Породични закон предвиђа низ права ванбрачним партнерима, право на усвојење (чл. 101, ст. 1 ПЗ), право на издржавање (чл. 152 ПЗ), право на заједничку имовину под којом закон подразумева имовину коју су ванбрачни партнери стекли радом у току трајања заједнице живота у ванбрачној заједници (чл. 191, ст. 1. ПЗ). Ванбрачни партнери имају иста права као и супружници у погледу усвојења и зачећа уз биомедицинску помоћ.¹ Закон о пензијском и инвалидском осигурању² од 2019. године у круг лица која имају право на породичну пензију сврстава и ванбрачног партнера.³

Како српско законодавство одавно пати од партикуларизма и међусобне неусклађености сродних закона, таква традиција је настављена и у погледу правног положаја ванбрачних партнера. Признавање ванбрачних заједница породичним законодавством није изазвало промене у наследноправном законодавству. Ванбрачни партнери се не могу међусобно наслеђивати на основу закона. У претходним фазама пројекта дат је критички осврт на ћутање законодавца у погледу наследних права ванбрачних партнера. Услед низа горе поменутих законодавних промена, више не треба постављати питање да ли ванбрачни партнери могу бити

¹ О. Цвејић Јанчић, *Породично право*, Нови Сад, 2009, стр. 210-212.

² Чл. 28 и чл. 34. Закона о пензијском и инвалидском осигурању, “Сл. гласник РС”, бр. 34/2003, 64/2004 – одлука УСРС, 84/2004 – др. закон, 85/2005, 101/2005 – др. закон, 63/2006 – одлука УСРС, 5/2009, 107/2009, 101/2010, 93/2012, 62/2013, 108/2013, 75/2014, 142/2014, 73/2018, 46/2019 – одлука УС, 86/2019 и 62/2021.

³ Бранкица Јанковић, повереница за заштиту равноправности, 2019. године покренула је иницијативу за измену и допуне члана 28. и члана 34. Закона о пензијском и инвалидском осигурању, и тиме отклањање дискриминације ванбрачних партнера у погледу остваривања права на породичну пензију. У својој иницијативи повереница се позвала на члан 21. Устава Републике Србије сходно којем се забрањује сваки вид дискриминације, по било ком основу. Оваквом уставном одредбом се остварује један од носећих принципа модерног права, а то је принцип једнакости, сходно којем сви грађани и грађанке своја права остварују под једнаким условима. Затим члан 62. Устава Републике Србије којим се ванбрачна заједница изједначава са браком. С обзиром да сви закони и други општи акти донесени у Републици Србији морају бити у складу са Уставом, чл. 28 и чл. 34. треба изменити и допунити. Повереница је указала и на изједначавање ванбрачне заједнице са браком и породичним законодавством. Повереница је указала и на образложење одлуке Уставног суда поводом оцене уставности чланова 28, 29, 30 и 34 Закона о пензијском и инвалидском осигурању у коме се указује на потребу да се оспореним одредбама уреде и права ванбрачног партнера. Одлука Уставног суда од 30. јуна 2011. године у предмету *Иуз-90/2008*, доступна на: <http://www.ustavni.sud.rs/page/predmet/sr-Cyrl-CS/6805/?NOLAYOUT=1> Више о Иницијативи за измене и допуне чл. 28. и 34. Закона о пензијском и инвалидском осигурању на: <http://ravnopravnost.gov.rs/inici%D1%98%D0%B0tiv%D0%B0-z%D0%B0-izm%D0%B5n%D0%B5-i-d%D0%BEpun%D0%B5-cl-28-i-34-cir/>

законски наследници, већ на који начин могу остварити своја законска наследна права.

1. ДЕФИНИСАЊЕ ВАНБРАЧНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ

Практичан живот поједине законске одредбе зависи од њене способности да институт који регулише свеобухватно и јасно дефинише. Чини се да дискриминација ванбрачних заједница по различитим основама, често произилази из недовољно јасног одређења појма ванбрачне заједнице. Дискриминаторном понашању свакако води и везивање породице и породичног живота искључиво за брак, као темељ њеног заснивања. Међутим, савремена породица подразумева различите моделе заједничког живота. Промене схватања породице умногоне су настале под утицајем тумачења Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода⁴ од стране ЕСЉП. Тако у тумачењу члана 8 Европске конвенције о људским правима и основним слободама⁵, Европски суд истиче да је есенцијални састојак породичног живота право на заједнички живот како би се породични односи нормално развијали и како би чланови породице могли да уживају у међусобном друштву. Наиме, питање постојања породичног живота зависи од блиских породичних веза у пракси. Стога суд треба да разматра *de facto* породичне везе у сваком конкретном случају, као што је на пример заједнички живот партнера, у одуству било каквог правног признања породичног живота. Остали фактори који могу помоћи у процењивању су и дужина везе, спремност парова да се обавежу, да покажу посвећеност једно другом кроз имање заједничког детета.⁶ Тако, сходно тумачењу Европског суда за људска права, појам „породице“ није ограничен на бракове и на њему засноване породице, него обухвата и различите ванбрачне/фактичке заједнице, са фокусом на стабилности и континуитету у породичним везама (чак и без кохабитације).⁷

⁴ Конвенција о људским правима, са изменама предвиђеним Протоколима 11, 14 и 15, с Протоколима 1, 4, 6, 7, 12, 13 и 16, приступљено 01. августа 2021, доступно на: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_SRP.pdf у даљем тексту: Конвенција о људским правима и основним слободама.

⁵ “Свако има право на поштовање приватног и породичног живота“, чл. 8. Конвенције о људским правима и основним слободама.

⁶ Guide on Article 8 of the European Convention on Human Rights, Right to respect for private and family life, home and correspondence, EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS, Updated on 31 December 2020, стр. 64., приступљено 05. августа 2021, доступно на: https://www.echr.coe.int/documents/guide_art_8_eng.pdf

⁷ И. Грубешкић, Ц. Радончић, *(НЕ)ДИСКРИМИНАТОРНИ ТРЕТМАН ВАНБРАЧНИХ ПАРТНЕРА У ОСТВАРИВАЊУ ПРАВА НА ПОРОДИЧНУ ПЕНЗИЈУ*, Зборник радова Правног факултета у Нишу, 86/2020, стр. 42.

Породични закон Републике Србије предвиђа посебну заштиту породице и породичног живота⁸, али је не дефинише. Тако се нужно поставља питање шта је „породица“ српског друштва? Да ли породица настаје само закључењем брака и рађањем деце у истом, или пак до њеног настанка долази и заснивањем ванбрачне заједнице? Шта је ванбрачна заједница?

Породични закон Федерације Босне и Херцеговине, донет у периоду доношења и нашег Породичног закона, у члану 2 дефинише породицу као: „животну заједницу родитеља и дјеце и других крвних сродника, сродника по тазбини, усвојилаца и усвојеника и особа из ванбрачне заједнице ако живе у заједничком домаћинству“.⁹ Иако наш Породични закон не даје дефиницију породице, тумачењем законских одредби долазимо до појмовног одређења које даје поменути Породични закон Федерације БиХ. Наш законодавац у члану 4, експлицитно изједначава ванбрачну заједницу са брачном, чиме говори у прилог подвођења под појам „породичног живота“ и оваквих заједница.

У нашем праву ванбрачна заједница је дефинисана као трајнија заједница живота жене и мушкарца, између којих нема брачних сметњи¹⁰. Сходно Породичном закону само се оваквој заједници могу признати правна дејства. Из дефиниције ванбрачне заједнице виде се основни услови које једна заједница мора да испуњава да би се сходно закону сматрала ванбрачном заједницом. Есенцијални услов постојања ванбрачне заједнице је заједница живота, односно воља и намера ванбрачних партнера да заједно живе, заједно привређују, буду међусобна подршка, имају заједничку децу. Потребно је да ванбрачна заједница буде видљива и трећим лицима, баш као и брак, за трећа лица ванбрачни партнери живе као муж и жена. Ванбрачну заједницу којој се признају правна дејства треба да карактерише трајност и стабилност.¹¹ Заједница живота између ванбрачних партнера мора да буде трајнија да би производила правна дејства. Када постоји трајнија заједница живота фактичко је питање које се утврђује према околностима конкретног случаја. У појединим правима се поставља одређени временски оквир за трајање ванбрачне заједнице. Сходно законској дефиницији ванбрачне заједнице, у нашем праву, правна дејства се признају само хетеросексуалним заједницама, заједницама жене и мушкарца. Да би ванбрачна заједница

⁸ Чл. 2. Породичног закона, “Сл. гласник РС”, бр. 18/2005, 72/2011 – др. закон и 6/2015. У даљем тексту: ПЗ.

⁹ Чл. 2. Породичног закона, “Сл. новине ФБиХ”, бр. 35 до 20 јуна 2005.

¹⁰ Чл. 4. ПЗ, „Ванбрачна заједница је трајнија заједница живота жене и мушкарца, између којих нема брачних сметњи (ванбрачни партнери). Ванбрачни партнери имају права и дужности супружника под условима одређеним овим законом.“

¹¹ М. Јањић-Комар, Р. Кораћ, З. Поњавић, *Породично право*, Београд, 1999, стр. 127.

производила правна дејстава између ванбрачних партнера не сме бити брачних сметњи.¹²

2. НАСЛЕДНА ПРАВА ВАНБРАЧНИХ ПАРТНЕРА

Принцип једнакости, као један од носећих принципа модерног права, не проналази своју дословну примену у наследноправном законодавству. Закон о наслеђивању¹³ Републике Србије у круг законских наследника не сврстава ванбрачне партнере. Оваквом законском одредбом игнорише се више од 116.000,¹⁴ ванбрачних породица у Републици Србији. Законодавац не само да игнорише стање у пракси, већ своје одредбе не усаглашава са актима хијерархијски вишим од њега. Иако је самим Уставом Републике Србије предвиђена његова супрематија¹⁵, Закон о наслеђивању не усаглашава своје одредбе са чланом 62 Устава, који ванбрачну заједницу изједначава са браком. Поред тога, Закон о наслеђивању је неусаглашен и са сродним законима који ванбрачним заједницама признају сплет права која су раније била резервисана за супружнике.¹⁶

Признавање наследних права ванбрачним партнерима, пак, не би представљало новину на нашим просторима. Наиме, још је Закон о наслеђивању САП Косова¹⁷ из 1974. године признавао наследна права ванбрачним партнерима. Ванбрачни партнер је могао бити законски наследник свог ванбрачног партнера уз испуњење одређених услова и то: „1. да је ванбрачна заједница до часа смрти оставиоца трајала најмање 15 година, а ако је у овој заједници било деце, онда је довољно трајање од најмање 5 година (члан 20. став. 1.); 2. да се у тренутку смрти оставиоца ни један ни други партнер не налазе у браку са трећим лицем, односно да је

¹² Брачне сметње су брачност, неспособност за расуђивање, одређени степени крвног, адоптивног и тазбинског сродства, малолетство, надостатци воље, старатељство.

¹³ “На основу закона, оставиоца наслеђују: његови потомци, његови усвојеници и њихови потомци, његов брачни друг, његови родитељи, његови усвојиоци, његова браћа и сестре и њихови потомци, његови дедови и бабе и њихови потомци и његови остали преци“, чл. 8. Закона о наслеђивању, “Сл. гласник РС”, бр. 46/95, 101/2003 – одлука УСРС и 6/2015. У даљем тексту: ЗОН.

¹⁴ Према попису из 2011.године на територији Републике Србије од 2.125.772 породице 116.914 су ванбрачне породице. Данас је тај број много већи. Подаци Републичког завода са статистику доступни на <https://data.stat.gov.rs/Home/Result/3102020201?languageCode=sr-Cyrl>, приступљено 10. август 2020.

¹⁵ Чл. 194. Устава Републике Србије, “Сл. гласник РС”, бр. 98/2006.

¹⁶ Породични закон, Закон о здравстеном осигурању, Закон о пензијском и инвалидском осигурању.

¹⁷ “Службени лист САП Косова”, бр. 43 од 31. децембра 1974.

оставилац који се налазио у браку са трећим лицем поднео тужбу за развод или поништење брака, а да се након његове смрти утврди да је тужба била основана; 3. да ванбрачни партнери нису узајамни нужни наследници (члан 20. став. 2)¹⁸. Међутим, оправдање за овакво законско регулисање наследних права ванбрачних партнера, тешко да се може пронаћи у либералним схватињима и прихватању ванбрачних заједница. Овакво законско регулисање представљало је покушај руралног албанског живља да под окриље закона подведе заједнице које су настајале на основу њихових обичаја.

Наследна права ванбрачним партнерима била су призната и у праву Словеније, Законом о наслеђивању из 1976.¹⁹ Ванбрачни партнери, сходно овом закону, су се могли међусобно наслеђивати уколико су била испуњена два услова. Први услов се односио на постојање животне заједнице, исте заједнице која се остварује и у браку. Други услов се односио на њено трајање. Закон у погледу трајања ванбрачне заједнице није одређивао тачан рок, већ је користио правни стандард да је ванбрачна заједница „дуже трајала“. Суд би потом процењивањем свих околности конкретног случаја, утврђивао испуњеност овог услова. Поред наведених услова, између мушкарца и жене који су дуже времена живели у заједници, није смело бити брачних сметњи. Заједнице живота између мушкарца и жене, које су испуњавале наведене услове, представљале су основ за законско наслеђивање.²⁰

Ускраћивањем наследних права ванбрачним партнерима, у домаћем законодавству, врши се њихова дискриминација на основу личног својства – брачног статуса²¹. Тако се законском одредбом којом се одређује круг наследника врши повреда члана 14. Конвенције за заштиту људских права и

¹⁸ С. Марковић, *Наследно право*, Београд, 1981, стр. 151.

¹⁹ *Zakon o dedovanju*, „*Uradni list SRS*“, št. 15/76, 23/78, *UradnilistRS*, št. 13/94 – ZN, 40/94 – odl. US, 117/00 – odl. US, 67/01, 83/01 – OZ, 73/04 – ZN-C, 31/13 – odl. USin 63/16. У даљем текст *Zakon o dedovanju*.

²⁰ Б. Т. Благојевић, *Наследно право у Југославији – Права република и покрајина*, Савремена администрација, Београд, 1988, стр. 173.

²¹ „Уживање права и слобода предвиђених у овој Конвенцији обезбеђује се без дискриминације по било ком основу, као што су пол, раса, боја коже, језик, вероисповест, политичко или друго мишљење, национално или социјално порекло, повезаност с неком националном мањином, имовина, рођење или други статус“, чл. 14, Конвенције за заштиту људских права и основних слобода. „Сви су пред законом једнаки и имају право на једнаку законску заштиту без икаквог разликовања. У том погледу закон ће забранити сваку дискриминацију и зајемчити свим лицима подједнаку и ефикасну заштиту против сваке дискриминације, нарочито на основу расе, боје, пола, језика, вероисповести, политичког и било ког другог мишљења, националног и друштвеног порекла, имовине, рођења или другог статуса.“

основних слобода и члана 26. Међународног пакта о грађанским и политичким правима²², који поменути облик дискриминације забрањује. Изгледа да се наш законодавац када су у питању наследна права ванбрачних партнера води Наполеоновом крилатицом „да се ванбрачни партнери не покоравају закону, те се закон не интересује за њих“.²³ Ванбрачни партнери не улазе у круг законских наследника само зашто што њиховој заједници живота недостаје формални акт приликом заснивања. Тако коришћење једног Уставом предвиђеног права, на слободно одлучивање о закључењу и раскидању брака²⁴, искључује могућност стицања другог, наследног права.

Заједнице које су настајале простом сагласношћу партнера, без предузимања каквог формалног акта, дуго су сматране неморалним.²⁵ Међутим, промене схватања ванбрачних заједница и њихово прихватање као „нормалног“ начина за остваривање породичног живота, потиснула су епитет неморалности који се за овакве заједнице у прошлости везивао. Данас у ванбрачне заједнице ступају млади, образовани чланови друштва, који сматрају да њихови партнерски и лични односи не треба да зависе од одлуке неког државног органа већ од њих самих.

Праведност правних норми може се постићи једино кохезијом права и морала, те тако правне норме морају испратити промене моралних схватања, и представљати одраз постојећих друштвених односа. Законска одредба о кругу законских наследника пре представља једну традиционалну норму, за коју се не може наћи некакав рационалан правни основ у савременом друштву.²⁶ Постојање ванбрачне заједнице није противправно, противправно је непризнавање права ванбрачним партнерима чији је положај Уставом изједначен са супружницима. Поред тога, ванбрачна деца су потпуно изједначена са брачном²⁷, и у наслеђивању. Зашто онда та права не признати и ванбрачним партнерима?!

Сходно наведеном потребно је прилагођавање наследноправног законодавства постојећем времену, односима, реалности. У савременом друштву ванбрачна заједница није више неморална, критикована и презрена,

²² Међународни пакт о грађанским и политичким правима, Службени лист СФРЈ (Међународни уговори), бр. 7/1971, приступљено 06. августа 2021, доступно на: <http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/02/Me%C4%91unardni-pakt-o-gra%C4%91anskim-i-politi%C4%8Dkim-pravima.pdf>

²³ М. Младеновић, *Породично право у СР Југославији*, Београд, 1995, стр. 37.

²⁴ Чл. 62, ст. 1. Устава Републике Србије.

²⁵ О. Јовић-Прлаиновић, *Брак и сродство у домену законског наслеђивања*, Двадесет година Закона о наслеђивању Републике Србије, Н. Стојановић, Н. Крстић, Правни факултет у Нишу. Ниш, 2016, стр. 103.

²⁶ М. Д., Митровић, Р. Г. Вукадиновић, *Област права и морала*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, 1/2017, стр. 13.

²⁷ „Дете рођено ван брака има једнака права као дете рођено у браку“, Чл. 6, ст. 4. ПЗ

те се ови критеријуми не могу узети као валидни за избегавање признавања наследних права ванбрачним партнерима.

3. КРИТЕРИЈУМИ ЗА СТИЦАЊЕ НАСЛЕДНИХ ПРАВА ВАНБРАЧНИХ ПАРТНЕРА

Законодавне промене, али и оне које су се десиле у људској свести, довеле су до ситуације да се више не треба постављати питање да ли ванбрачни партнери могу бити законски наследници, већ на који начин могу остварити своја законска наследна права. Питање признавања наследних права ванбрачним партнерима отвара питање законске стилизације овакве одредбе. Наиме, поставља се питање: Да ли наследна права ванбрачним партнерима признати једном чврстом нормом, и примењивати је на све ванбрачне заједнице без обзира на њихове специфичности у сваком конкретном случају? Примена једне овакве норме водила би неправичним решењима. Таква би, на пример, била норма којом би се одређивао временски оквир трајања ванбрачне заједнице. Наиме, оваквом правном нормом би се занемарили субјективни елементи ванбрачне заједнице, а то је намера ванбрачних партнера да остваре заједницу живота и њихово међусобно саживљавање. Да ли заиста интензитет међусобне повезаности, привржености и намере за заједничким животом можемо везати за тачан временски оквир?! Тако бисмо дошли до случајева да ванбрачни партнери не остваре своја законска наследна права јер је њихова заједница трајала само пар дана краће од постављеног законског оквира, а остварили су заједнички живот, имају заједничку децу, заједницу пуну подршке, међусобне пажње и љубави. Са друге стране, правна норма која не даје јасна мерила за признање наследних права ванбрачним партнерима, води арбитрерном поступању судија, неуједначеној судској пракси у истој правној ствари и нужно неправичним решењима. Решење лежи у проналаску равнотеже између принципа правне сигурности и принципа правичности. У законодавном тексту то би значило јасно дефинисање ванбрачних заједница, са јасним критеријума, уз остављање простора судској пракси да у сваком конкретном случају цени њихово постојање.

Сходно Породичном закону ванбрачна заједница је трајнија заједница живота жене и мушкарца, између којих нема брачних сметњи.²⁸ Уметање оваквог појмовног одређења ванбрачне заједнице у наследноправно законодавство, значило би постојање одређених услова које ванбрачна заједница мора да испуни да би представљала основ за законско наслеђивање. Тако је потребно да између ванбрачних партнера постоји:

²⁸ Чл. 4, ст. 1. ПЗ.

заједница живота, одређено трајање заједнице живота, различитост полова и одсуство брачних сметњи између ванбрачних партнера.

3.1. Заједница живота

Заједница живота подразумева свеукупност различитих односа између ванбрачних партнера. Конкретно она подразумева емоционалну повезаност, економску солидарност и заједничко подношење социјалних обавеза, полне односе и рађање заједничког потомства.²⁹ Ванбрачни партнери који заједно живе, привређују, имају и подижу заједничку децу, пружају једни другима подршку и пажњу, су муж и жена „без папира“. Њихова воља да живе у заједници којој није претходио какав формални акт заснивања, не треба бити препрека за признавање наследних права, јер је код оваквих заједница субјективни елемент за остваривање заједнице живота доминантнији у односу на брак. За постојање брака заједница живота је последица, а за ванбрачну заједницу услов постојања.

3.2. Трајнија заједница живота

Настанак ванбрачних заједница није везан за предузимање каквог формалног акта, већ овакве заједнице настају сагласношћу воља ванбрачних партнера, њиховим простим саживљавањем. Сходно наведеном врло је тешко утврдити тренутак њиховог настанка али и постојање елемената који је чине заједницом којој се признају одређена правна дејства. Трајност ванбрачне заједнице тако постаје један од суштинских елемената за утврђивање њеног постојања. Временски оквир трајања ванбрачних заједница којима се признају правна дејства, међу њима и наследноправна дејства, одређен је на два начина у упоредном законодавству. У првој групи су оне државе, попут Северне Македоније³⁰ и Хрватске³¹ (за заједнице лица истог

²⁹ З. Деврња, *Ванбрачне заједнице – канонскоправна перспектива*, Анали Правног факултета у Београду, 1/2014, стр. 211.

³⁰ У праву Македоније, сходно Закону о наслеђивању ванбрачни партнери у погледу наслеђивања имају једнак третман као супружници, ако су испуњени одређени услови: „ако је ванбрачна заједница до момента смрти оставиоца трајала најмање 10 година; ако су у ванбрачној заједници рођена деца а ванбрачна заједница је трајала најмање 5 година...“, Д. Ранђеловић, И. Шолаја, *Ванбрачне заједнице у прописима држава бивше СФРЈ*, Годишњак факултета Правних наука у Бања Луци, 9 (9), 2019, стр. 222.

³¹ „Неформално животно партнерство је заједница обитељског живота двију особа истог пола, које нису склопиле животно партнерство пред надлежним тијелом, ако заједница траје најмање 3 године и од почетка је удовољавала претпоставкама прописаним за ваљаност животног партнерства“, чл. 3. *Zakona o životnompartnerstvuosobaistogspola*, NN 92/14, 98/19.

пола), које одређују тачно временско трајање заједнице живота да би се сматрала ванбрачном заједницом. Поводом оваквог решења већ је исказан скептицизам. Наиме, законско наслеђивање подразумева стицање заоставштине оставиоца од стране лица са којима је он за живота развио најближе везе, емотивне, оне засноване на сродству. Постављањем временског оквира трајања ванбрачним заједницама, била би ускраћена наследна права оним партнерима који су у кратком временском периоду, краћег од оног предвиђеног у закону, развили изузетно блиске односе, заједнички живот, изродили заједничку децу. Другу групу чине оне државе које трајање ванбрачне заједнице одређују правним стандардом, „трајнија заједница живота“. Поред нашег законодавства, овај правни стандард предвиђен је и у праву Словеније³², Хрватске³³ и Црне Горе³⁴. Међутим, ни у једном од поменутих законодавстава се не одређује ближе појам „трајнија заједница живота“. Коришћење стандарда трајнија уместо трајна, указује нам да таква заједница не мора нужно бити дуготрајнија, већ је важнија намера ванбрачних партнера да заснују заједницу живота чије трајање није било привремено или ограничено. Трајност ванбрачне заједнице доприноси уважавању такве заједнице од стране околине. Наиме, услов трајности је испуњен онда када заједница траје толико дуго да се може установити сличност са браком. Основно обележје које ванбрачну заједницу разликује од повремених ванбрачних односа јесте намера ванбрачних партнера да таква заједница буде трајна.³⁵ Тако код процењивања „трајности“ ванбрачне заједнице, дужина трајања није пресудни елемент, већ је важнија „воља и намера партнера да заснују заједницу живота чије трајање није привремено нити ограничено. Од суштинске важности је свест, односно воља ванбрачних партнера“.³⁶ Дуже трајање ванбрачне заједнице је правни стандард који дозвољава судији да собзиром на околности конкретног случаја процени да ли би ванбрачни партнер требало да се јави као законски наследник. Судији у тој процени могу помоћи на пример, заједнички банкарски рачуни, станарски уговори, порески рачуни или доказ да обоје плаћају рачуне за заједничко место становања.³⁷

³² Čl. 4a. Zakona o dedovanju.

³³ Čl. 8. Zakona o nasljeđivanju, NN 48/03, 163/03, 35/05, 127/13, 33/15, 14/19. Čl. 2. Zakona o životnompartnerstvuosobaistogspola, NN 92/14, 98/19.

³⁴ Čl. 9, st. 2. Zakona o nasljeđivanju, “Sl. list CG”, br. 74/2008 i 75/2017 – odluka US.

³⁵ М. Драшкић, *Породично право и права детета: Породични закон Србије: пракса Европског суда за људска права у области породичног права*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2011, стр. 173.

³⁶ Д. Рањеловић, et. al., *наведено дело*, стр. 218.

³⁷ Д. Јанићијевић, *Концепт породице у праву ЕУ*, Зборник радова Правног факултета у Нишу, 68/2014, стр. 397.

Наследна права супружника постоје само уколико је у моменту оставиоачеве смрти постојао пуноважан брак са оставиоцем. Имајући у виду да би се признавањем наследних права ванбрачним партнерима њихов наследноправни положај изједначио са положајем супружника, овај услов мора да буде испуњен и када су у питању ванбрачне заједнице. Тако ванбрачна заједница мора да постоји у моменту оставиоачеве смрти. Закон о наслеђивању Црне Горе то експлицитно и предвиђа.³⁸ Овакво решење треба испратити и у домаћем законодавству.

3.3. Различитост полова

Сходно појмовном одређењу ванбрачне заједнице у Породичном закону, још једна од карактеристика ванбрачне заједнице јесте различитост полова. Међутим, са променама схватања породице, долази и до промене схватања ванбрачних заједница, те се све чеће под њима подразумевају не само заједнице лица различитог пола, већ и оне истог пола. До оваквих промена свакако је дошло и под утицајем Европског суда за људска права. У предмету *Schalk and Kopf v. Austria*, суд је први пут истакао да је вештачко задржавање става да за разлику од хетеросексуалног пара, хомосексуални пар не може да ужива у породичном животу.³⁹ Породични живот се данас не везује за брак, али ни за пол, односно сексуалну оријентацију. Породицу данас чине и супружници и њихова деца, и ванбрачни партнери и њихова деца, али и партнери истог пола који остварују заједницу живота. Европски суд за људска права је тако у пресуди Карнер против Аустрије⁴⁰ закључио "да се у погледу поштивања породичног живота у обзир морају узети кретања у друштву и промене у перцепцији друштвеног и грађанског статуса". У вези с тим, Европски суд је тумачио појам "*de facto* брачне кохабитације", па је закључио да искључење истополних партнера из могућности наслеђивања уговора о закупу стана представља разлику у поступању која не може бити оправдана заштитом породице.

Прихватањем појмовног одређења ванбрачне заједнице из Породичног закона, преузели би правну норму чија је уставност, управо због услова различитости полова, предмет бројних расправа и оцена. Оцена

³⁸ Član 9, stav 2. Zakona o nasljeđivanju, „Sl. list CG“, br. 74/2008 i 75/2017-odluka US.

³⁹ Guide on Article 8 of the European Convention on Human Rights, Right to respect for private and family life, home and correspondence, EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS, Updated on 31 December 2020, приступљено 01. августа 2021, доступно на: https://www.echr.coe.int/documents/guide_art_8_eng.pdf

⁴⁰ Предмет Карнер против Аустрије (Представка бр. 40016/98), Стразбур, 2003, приступљено 17. августа 2021, доступно на: <http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/12/Karner-protiv-Austrije-presuda.pdf>

уставности члана 4. Породичног закона дата је и од стране Уставног суда Републике Србије, у одлуци ИУ-347/2005⁴¹ од 22.07.2010. По оцени Уставног суда одредба члана 4. став 1. Породичног закона није несагласна са одредбама члана 21. Устава, који се односи на забрану дискриминације. Међутим, суд у свом образложењу наводи да одредба члана 4. став 1. Породичног закона има за последицу различито поступање у односу на сексуалну оријентацију лица која живе у емоционалној и економској заједници, у зависности да ли се ради о лицима истог или различитог пола. Међутим, суд даље указује да није свако различито поступање и дискриминаторно, докле год је засновано на објективном и разумном оправдању. За Уставни суд објективно и разумно оправдање за овакво поступање је одредба члана 62 Устава, којим се ванбрачна заједница везује за брак, под којим се подразумева само заједница живота лица различитог пола. Међутим, одредба члана 62. Устава пре представља једну традиционалну норму, која нема разумног основа у савременом друштву. Уставотворац се грчевито држи брака као средства за заштиту породице, занемарујући чињеницу да се породични живот данас у већој мери одвија независно од брака, у неформалним заједницама лица истог или различитог пола. Породица ужива посебну заштиту, док је брак само један од начина за оставаривање породичног живота. Тако се ускраћивање права, међу њима и наследних, заједницама лица истог пола не може правдати заштитом породице. Чисто традиционалан карактер норми којима се уређује брак полако се мења у упоредном законодавству, те су тако све чешћи примери држава које дозвољавају склапање брака лицима истог пола.⁴²⁴³

Извесне помаке у том смислу је учинила и наша држава. Наиме, у Преднацрту грађанског законика Србије ванбрачна заједница се дефинише као трајнија заједница живота два лица различитог или истог пола (ванбрачни другови), између којих не постоји брачна сметња крвног сродства и ни један од њих се не налази ни у браку нити у заједници живота са неким другим лицем.⁴⁴ Критика истиче да је оваква одредба супротна члану 62 Устава којим се ванбрачна заједница изједначава са браком, под којим се

⁴¹ Одлука ИУ-347/2005 Уставног суда од 22.07.2010, приступљено 10. августа 2021, доступно на: <http://www.ustavni.sud.rs/page/predmet/sr-Latn-CS/6916/?NOLAYOUT=1>

⁴² Холандија је била прва земља која је лицима истог пола признала право на склапање брака 2001. Године, Белгија је то учинила 2003. године, Шпанија 2005. године.

⁴³ Европски суд за људска права први пут заузима позитиван став према праву хомосексуалних партнера на склапање брака у случају Шалк и Коф против Аустрије (Представка бр. 30141/04), приступљено 15. августа 2021, доступно на: http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2012/11/images_files/Prikaz_presuda_ESLJP-cir.pdf

⁴⁴ Чл. 2119. Преднацрта грађанског законика Србије од 28.05.2019.

подразумева заједница живота лица различитог пола. Међутим, није ли то и одредба члана 8 Закона о наслеђивању којом се брак и ванбрачна заједница не изједначавају у погледу наслеђивања? Промене норме која подразумева традиционално схватање брака питање је времена. Ово нарочито имајући у виду да је наша држава израдила Предлог Нацрта Закона о истополним заједницама⁴⁵, за које предвиђа могућност регистрације. Сходно наведеном, потребне су свеобухватне уставне и законодавне промене ради прилагођавања права постојећим друштвеним односима и моралним схватањима.

Наследноправно законодавство у погледу отклањања дискриминације заједница лица истог пола стагнира. Тако су ретке државе у којима основ за законско наслеђивање предствљају ванбрачне заједнице, без обзира да ли је реч о заједницама лица истог или различитог пола. У праву Словеније⁴⁶ и праву Хрватске⁴⁷, ванбрачни партнери могу на основу закона наслеђивати свог партнера без обзира да ли су у питању лица истог или различитог пола.

⁴⁵ Предлог нацрта Закона о истополним заједницама, приступљено 20. Августа 2021, доступно на: <https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/080321/080321-vest18.html>

⁴⁶ Закон о наслеђивању Словеније је још 1976. године у круг законских наследника сврстао и ванбрачне партнере из заједница лица различитог пола. Међутим, члан 4а словеначког Закона о наслеђивању је 2013. године је проглашен неуставним. Наиме, оваквом одредбом су у погледу наслеђивања дискриминисани истополни ванбрачни партнери из фактичких заједница и то по основу сексулане оријентације. Вид., Видић Трнинић, *Ванбрачни партнер као законски наследник у савременим правима Европе*, Зборник радова Правног факултета у Нишу, 68/2014, стр. 409.

⁴⁷ Законом о наслеђивању из 2003. године, Хрватска је ванбрачним партнерима различитог пола, признала својство законског наследника: „На темељу закона оставитеља наслеђује и његови званбрачни друг који је у праву наслеђивања изједначен с брачним. Изван брачном заједницом у смислу овога Закона сматра се животна заједница неудане жене и неожењеног мушкарца која је трајала дуље вријеме, а престала оставитељевом смрћу, под увјетом да су биле испуњене претпоставке које се траже за ваљаност брака“, чл. 8. ZON RH. Хрватска је отишла и корак даље, и Законом о животном партнерству особа истог спола из 2014. године, признала својство законског наследника и истополним партнерима из регистрованих ванбрачних заједница али и истополним партнерима из фактичких ванбрачних заједница. Закон о животном партнерству особа истог спола разликује животно партнерство од неформалног животног партнерства. „Животно партнерство је заједница обитељског живота двију особа истог спола склопљена пред надлежним тијелом у складу с одредбама овога Закона“, чл. 2. Zakona o životnom partnerstvu osoba istog spola RH. „Неформално животно партнерство је заједница обитељског живота двију особа истог спола, које нису склопиле животно партнерство пред надлежним тијелом, ако заједница траје најмање три године и од почетка је удовољавала претпоставкама прописаним за ваљаност животног партнерства“, чл. 3. Zakona o životnom partnerstvu osoba istog spola RH.

3.4. Регистроване и фактичке заједнице

У жељи да партнерима из истополних заједница буду призната одређена права, у упоредном законодавству је уочљив тренд предвиђања регистрације оваквих заједница. Чином регистрације истополни партнери добијају низ права, међу њима и могућност међусобног законског наслеђивања. Уколико се на тренутак вратимо на појмовно одређење ванбрачних заједница, долазимо до закључка да је њихова неформалност, одсуство било какве регистрације пред надлежним органом, њихово основно својство. Регистрацијом ванбрачних заједница отклања се основна разлика са браком, али се тиме губи њена суштина. Ванбрачни партнери ступају у ванбрачне заједнице баш зато што желе сами да уређују своје односе, без помоћи каквог државног органа и законских правила. Предвиђањем могућности регистрације истополних заједница, у погледу наслеђивања, отклања се дискриминација по основу личног својства – брачног статуса. Тако долазимо до наше полазне основе а то је дискриминација ванбрачних партнера по основу личног својстава – брачног статуса, у погледу остваривања наследних права. То најбоље можемо видети на примеру Холандије. Холандија не признаје наследна права лицима из фактичких ванбрачних заједница, већ само онима из регистрованих било хомосексуалним било хетеросексуалним заједницама.⁴⁸⁴⁹ Стицање наследних права ванбрачних партнера није везано за њихов пол, већ регистрацију, формални акт, брачни статус. Сходно наведеном ванбрачне заједнице у холандском праву су и даље дискриминисане у погледу наслеђивања. Чини се да је још неправичније решење оно које долази из немачког законодавства. Наиме, немачки законодавац дозвољава регистрацију, а тиме и стицање наследних права, само заједницама лица истог пола.⁵⁰ На основу

⁴⁸ Положај регистрованих партнера у погледу наслеђивања је изједначен са положајем супружника. Article 4:8 Equation of registered partnership with spouses, Book 4 Dutch Civil Code, Law of Succession, 01.01.2003. Приступљено: 09.11.2019, доступно на: <http://www.dutchcivillaw.com/civilcodebook044.htm>.

⁴⁹ “A person may, at the same time, only be united in a registered partnership with one other person, either of the same or of another gender. 2. Persons who enter into a registered partnership may at the same time not already be married to someone. 3. The registration of a registered partnership takes place by means of a certificate of registration of partnership drawn up by a Registrar of Civil Status“. Article 1:80a Requirements for a registered partnership, Book 1 Dutch Civil Code. Law of Persons and Family Law, 01.01.1970. Приступљено: 10.11.2019, доступно на: <http://www.dutchcivillaw.com/civilcodebook01.htm>.

⁵⁰ У члану 10 Закона о регистрованом животном партнерству, регулисан је наследноправни положај партнера из регистроване истополне заједнице. Партнер из истополне заједнице, има исти положај као супружник у погледу наслеђивања. Наиме, као наследник првог наследног реда наслеђује $\frac{1}{4}$ заоставштине, а $\frac{3}{4}$ деле деца оставиоца.

свега наведеног треба испратити позитивна решења земаља у окружењу која у погледу наслеђивања не чине ни дискриминацију на основу личног својства – брачног статуса, нити на основу пола, односно сексулане оријентације. По угледу на словеначко и хрватско законодавство, у Закону о наслеђивању Републике Србије треба унети посебну одредбу која се односи на законска наследна права ванбрачних партнера. Тако треба предвидети да оставиоца на основу закона наслеђује и његов ванбрачни друг који је у погледу наслеђивања изједначен са супружником. Ванбрачном заједницом има се сматрати трајнија заједница живота два лица различитог или истог пола (ванбрачни другови), која је престала оставиоцемом смрћу, под условом да између ванбрачних другова не постоји брачна сметња крвног сродства и ни један од њих се не налази ни у браку нити у заједници живота са неким другим лицем. Наследна права би тако припадала и истополном партнеру из регистроване заједнице, под условом да је заједница постојала у моменту оставиоцеве смрти, и да је од самог почетка удовољавала условима за пуноважност регистроване заједнице.⁵¹

4. ЗАКЉУЧАК

Према постојећем стању у српском наследноправном законодавству ванбрачни партнери не улазе у круг законских наследника, чиме се врши њихова дискриминација на основу личног својства – брачног статуса. Без обзира на чињеницу да су ванбрачне заједнице, трајније заједнице живота у којима постоје чврсте емоционалне, економске везе, у којима се рађа не мали број деце, одсуство формалног акта приликом њиховог заснивања чини их, према ставу законодавца, неподобним правним основом за законско наслеђивање. Непризнавање наследних права ванбрачним партнерима у супротности је и са чланом 62. Устава Републике Србије којим се ванбрачна заједница изједначава са браком. Уколико се удаљимо од позитивног законодавства и кренемо корак унапред ка појмовном одређењу ванбрачне заједнице које је дато у Преднацрту грађанског законика, видимо промене схватања и самих ванбрачних заједница, под којима се више не подразумевају само заједнице лица различитог пола већ и оне лица истог

У другом законском наследном реду партнеру из истополне заједнице припада $\frac{1}{2}$ заоставштине, док преосталу заоставштину деле родитељи оставиоца, односно њихово потомство. У трећем законском наследном реду партнер из истополне заједнице наслеђује са дедама и бабама оставиоца, и добија $\frac{1}{2}$ заоставштине, док потомке деда и баба искључује из наслеђа. Gesetz über die Eingetragene Lebenspartnerschaft, приступљено: 15.11.2019. године, доступно на: <http://www.gesetze-im-internet.de/lpartg/>.

⁵¹ Вид., чл. 8. ZON RH, чл. 2. Zakona o životnompartnerstvuosobaistogspola RH, чл. 3. Zakona o životnompartnerstvuosobaistogspola.

пола. Измене породичног законодавства нужно морају водити променама и у наследноправном законодавству. Савремене породично правне норме које су одраз савремених друштвених прилика остављају иза себе традиционалне уставне норме, чије измене тек следе. Наиме, уставним одредбама строго се штити брак као заједница лица различитог пола, ради заштите породице као основне ћелије друштва. Међутим, у савременом друштву породични живот остварује се и у бројним фактичким заједницама које не подразумевају нужно предузимање одређеног формланог акта приликом њиховог заснивања. Услед тога ванбрачне заједнице не треба третирати као замену за брак, већ као посебан начин за остваривање породичног живота. Стицање и уживање појединих права ванбрачних партнера се пак може поистовећивати са правним положајем супружника. Свакако под утицајем бројних законодавних промена питање је тренутка када ће доћи до измене традиционалних схватања брака и породице.

Признавање наследних права ванбрачним партнерима, из истополних или заједница лица различитог пола, чије су заједнице живота трајале толико дуго да се може установити сличност са браком, који нису у крвном сродству и браку односно ванбрачној заједници са другим лицем, неминовност је савременог наследноправног законодавства. Јасно регулисање критеријума којеједна ванбрачна заједница мора да испуни да би се ванбрачни партнери могли међусобно законски наслеђивати је један корак ка отклањању дискриминације оваквих заједница. Читав пут ка њиховом прихватању може се прећи само уколико законодавна решења заживе у пракси.

Jovana MILOVIC

Teaching Assistant

University of Pristina - Kosovska Mitrovica, Faculty of Law

EXTRAMARITAL PARTNERS AS LEGAL INHERITORS DE LEGE FERENDA

Summary

The general prohibition of discrimination, guaranteed by numerous international and national acts, still does not reach the prescribed level in practice. In domestic legislation, the principle of equality of all citizens in exercising their rights does not imply equality in exercising inheritance rights. Extramarital partners cannot be legal heirs in Serbian law. The author tries to propose through comparative legal analysis the regulation of the position of extramarital partners as legal heirs, while giving clear criteria. Given the existence of different types of extramarital unions, the author raises the issue of mutual legal inheritance of partners from same-sex unions. This issue becomes even more topical if we take into account the changes in the perception of the extramarital union provided by the Pre-Draft Civil Code of Serbia.

Modern society is free of prejudices, borders, outdated understandings of extramarital unions, so such changes need to be followed in the legislation.

Key words: *prohibition of discrimination, extramarital affairs, same-sex unions, marriage, legal heirs.*

ЛИТЕРАТУРА

Благојевић Б. Т. Наследно право у Југославији – Права република и покрајина, Савремена администрација, Београд, 1988.

Видић Трнинић Ј. Ванбрачни партнер као законски наследник у савременим правима Европе, Зборник радова Правног факултета у Нишу, Број 68, Ниш, 2014.

Грубешкић И. Радончић Џ. (НЕ)ДИСКРИМИНАТОРНИ ТРЕТМАН ВАНБРАЧНИХ ПАРТНЕРА У ОСТВАРИВАЊУ ПРАВА НА ПОРОДИЧНУ ПЕНЗИЈУ, Зборник радова Правног факултета у Нишу, 86/2020.

Деврња З. Ванбрачне заједнице – канонско правна перспектива, Анали Правног факултета у Београду, 1/2014

Драшкић М. Породично право и права детета: Породични закон Србије: пракса Европског суда за људска права у области породичног права, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2011

Јањић-Комар, М.Кораћ, Р. Поњавић, З. Породично право, Београд, 1999.

Јанићијевић Д. Концепт породице у праву ЕУ, Зборник радова Правног факултета у Нишу, број 68/2014.

Јовић-Прлаиновић О. Браќ и сродство у домену законског наслеђивања, Зборник радова, Двадесет година Закона о наслеђивању Републике Србије, Н. Стојановић, Н. Крстић, Правни факултет у Нишу, Ниш, 2016.

Марковић С. Наследно право, Београд, 1981.

Младеновић М. Породично право у СР Југославији, Београд, 1995.

Митровић М. Д., Вукадиновић Р. Г. Област права и морала, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, 1/2017

Randelović, D. Šolaja, I. Vanbračne zajednice u propisima država bivše SFRJ, Godišnjak fakulteta Pravnih nauka u Banja Luci. 9 (9), 2019.

Цвејић Јанчић О. Породично право, Нови Сад, 2009.

ПРАВНИ ИЗВОРИ

Устав, „Сл. гласник РС“ бр.98/2006.

Породични закон, „Сл. гласник РС“, бр. 18/2005, 72/2011 – др. закон и 6/2015.

Породични закон, “Сл. новинеФБиХ”, бр. 35 до 20 јуна 2005.

Закон о наслеђивању, „Сл. гласник РС“, бр. 46/95, 101/2003 – одлука УСРС и 6/2015.

Закон о наслеђивању, „Службени лист САП Косова“, бр. 43. од 31. децембра 1974.

Zakon o dedovanju, „Uradni list SRS”, št. 15/1976, 23/1978, Uradni listRS, št. 13/1994 – ZN, 40/1994 – odl. US, 117/2000 – odl. US, 67/2001, 83/2001 – OZ, 73/2004 – ZN-C, 31/2013 – odl. USin 63/2016.

Zakon o životnom partnerstvu osoba istog spola, NN, 92/2014, 98/2019.

Zakon o nasljeđivanju, NN 48/03, 163/03, 35/05, 127/13, 33/15, 14/19.

Zakon o nasljeđivanju, “Sl. list CG”, br. 74/2008 i 75/2017-odluka US.

Преднацрт грађанског законика Србије од 28.05.2019.

Zakon o penziјском и инвалидском осигурању, “Сл. гласник РС”, бр. 34/2003, 64/2004 – одлука УСРС, 84/2004 – др. закон, 85/2005, 101/2005 – др. закон, 63/2006 – одлука УСРС, 5/2009, 107/2009, 101/2010, 93/2012, 62/2013, 108/2013, 75/2014, 142/2014, 73/2018, 46/2019 – одлука УС, 86/2019 и 62/2021.

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

Одлука Уставног суда од 30. јуна 2011. године у предмету Iуз-90/2008, доступна на: <http://www.ustavni.sud.rs/page/predmet/sr-Cyrl-CS/6805/?NOLAYOUT=1>

Предмет Карнер против Аустрије (Представка бр. 40016/98), Стразбур, 2003, приступљено 17. августа 2021, доступно на: <http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/12/Karner-protiv-Austrije-presuda.pdf>

Одлука IУ-347/2005 Уставног суда од 22.07.2010, приступљено 10. августа 2021, доступно на: <http://www.ustavni.sud.rs/page/predmet/sr-Latn-CS/6916/?NOLAYOUT=1>

Шалк и Копф против Аустрије(Представка бр. 30141/04), приступљено 15. августа 2021, доступно на: http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2012/11/images_files/Prikaz_presuda_ESLJP-cir.pdf

Предлог нацрта Закона о истополним заједницама, приступљено 20. Августа 2021, доступно на: <https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/080321/080321-vest18.html>

Иницијативазаизмене и допунечл. 28. и 34. Закона о пензијском и инвалидскомосигурањуна: <http://ravnopravnost.gov.rs/inici%D1%98%D0%B0tiv%D0%B0-z%D0%B0-izm%D0%B5n%D0%B5-i-d%D0%BEpun%D0%B5-cl-28-i-34-cir/>

Конвенција о људскимправима, саизменамапредвиђенимПротоколима 11, 14 и 15, с Протоколима 1, 4, 6, 7, 12, 13 и 16, приступљено 01. августа 2021, доступнана: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_SRP.pdf

Guide on Article 8 of the European Convention on Human Rights, Right to respect for private and family life, home and correspondence, EUROPEAN

COURT OF HUMAN RIGHTS, Updated on 31 December 2020, стр, 64., приступљено 05. августа 2021, доступна на: https://www.echr.coe.int/documents/guide_art_8_eng.pdf

Републички завод за статистику, приступљено 05. августа 2021, доступно на <https://data.stat.gov.rs/Home/Result/3102020201?languageCode=sr-Cyrl>

Међународни пакт о грађанским и политичким правима, Службени лист СФРЈ (Међународни уговори), бр. 7/1971, приступљено 06. августа 2021, доступно на: <http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/02/Me%C4%91unarnodni-pakt-o-gra%C4%91anskim-i-politi%C4%8Dkim-pravima.pdf>

Dutch Civil Code, Law of Succession, Book 4 (2003), доступна на <http://www.dutchcivillaw.com/civilcodebook044.htm>

Book 1 Dutch Civil Code. Law of Persons and Family Law, Book 1 (1970), from <http://www.dutchcivillaw.com/civilcodebook01.htm>

Gesetze über die Eingetragene Lebenspartnerschaft, from <http://www.gesetze-im-internet.de/lpartg/>